

Bijlage 1 bij de toelichting - Cultuurhistorie

1. Rivierenwijk

De aanleg van de Snipperlingsdijk in de 14e eeuw heeft er toe geleid dat ten noorden van deze dijk gewoon kon worden. Hiervoor was dit bijna niet mogelijk, omdat het gebied onder invloed van de IJssel stond en daardoor regelmatig onder water liep. De kolken in het bestemmingsplangebied getuigen van de vroegere overstromingen van de IJssel.

Rivierenwijk is gebouwd tussen de jaren twintig en zeventig van de twintigste eeuw. De wijk is een weerspiegeling van de heersende gedachten over hoe er gewoond moest worden in verschillende periodes. Het meest westelijke deel van de Rivierenwijk is gebouwd tussen 1920 en 1940. Het grootste deel van de woningen na de Tweede Wereldoorlog werd gebouwd voor werknemers uit Oost Groningen, die naar Deventer werden gehaald door een fittingfabriek. De scheiding met het westelijk deel van de Rivierenwijk ligt bij de gemeentegrens met de toenmalige gemeente Diepenveen, tussen de Geul- en Geleenstraat. Op de kadastrale kaart van 1866 is te zien dat er een oude weg van de Rielierweg naar de Snippelingsdijk, ter plaatse van de voormalige gemeentegrens liep.

Kadastrale kaart van 1866

Cultuurhistorische waarden Rivierenwijk;

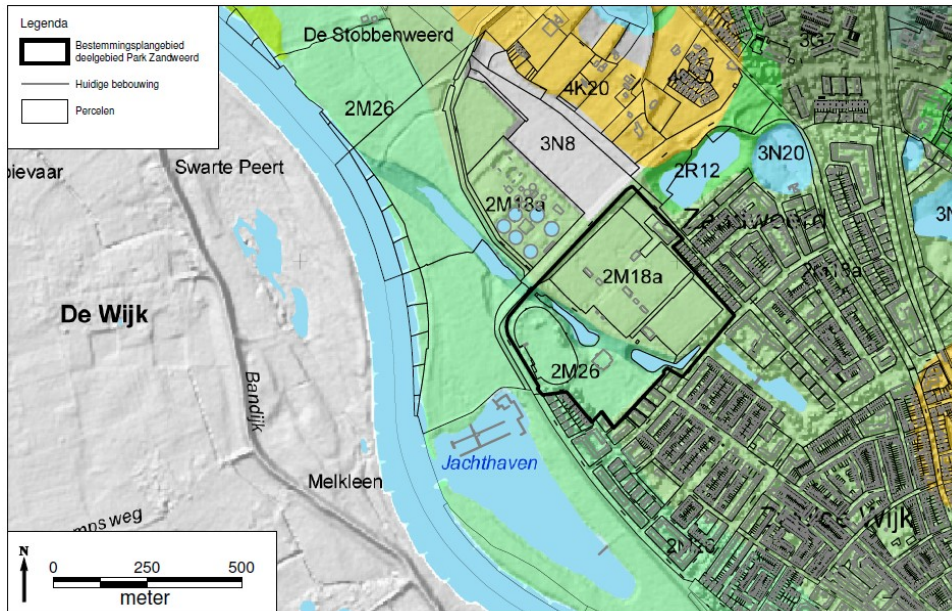
- Relicten van het Rivierenlandschap; Holterkolk
- De eikenlaan langs de Holterkolk, waarschijnlijk ter plaatse van de oude weg van de Rielierweg naar de Snippelingsdijk. Zie kadastrale kaart van 1866.

Bronnen:

Achter leilinden en kastanjabomen van Tonny Mulder

'Actualisatie overige bestemmingsplannen'

2. Park Zandweerd

In het bestemmingsplangebied zijn geen monumenten aanwezig.

Het IJsselstadion lag in het in het noordwesten van dit plangebied aan de IJssel en werd in oktober 1962 geopend. Op 7 januari 1968 reed Fred Anton Maier hier een wereldrecord op de 5000 meter met een tijd van 7.26,2 (Wikipedia). In 1992 werden er de laatste wedstrijden verreden. Daarna is het stadion vrij snel afgebroken. Het enorme parkeerterrein ten zuidoosten van het voormalige stadion wijst nog op dit subrecente verleden. Op het terrein van de kunstijsbaan staat nog een sectie van de voormalige (betonnen) hoofdtribune. Dit tribunegedeelte werd gespaard vanwege het daaronder aanwezige trafostation. Op het terrein van de oude IJsbahn is op het moment, in afwachting van de definitieve bestemming (woningbouw) een experimenteel landbouwproject gaande, dat stadslandbouw wordt genoemd.

De zeven in het plangebied aanwezige sportvelden, ontworpen in juli 1947, worden omzoomd door een singelbeplanting. Ze vormden tezamen met de recent gesloopte Sporthal Zandweerd het Sportpark Zandweerd. De velden zijn in de jaren vijftig aangelegd en voetbalverenigingen als C.J.V., DVV Sallandia en de Sportclub Deventer spelen daar al even lang.

De oudste bebouwing bij de sportvelden zou nog uit deze tijd kunnen dateren, hoewel in de loop van de tijd veel kleedlokalen annex kantines zijn vergroot en verbeterd. De huidige bebouwing is niet van architectuurhistorisch belang. Op het moment zijn discussies gaande over het upgraden van de speelvelden en gedeelde accommodaties, waarbij de door de gemeente gewenste samenwerking tussen de clubs reeds een jarenlange bron van onenigheid is.

Bij een ontwikkeling op deze locatie zouden directe (aanleg) en of indirecte (naamgeving) stedenbouwkundige verwijzingen naar zestig jaar sportverleden gedaan kunnen worden, dat in het geval van de oude IJsbahn zelfs van nationale betekenis is geweest.

Bronnen: Website gemeente Deventer, website Oude IJsbahn, Wikipedia.

3. Brinkgreven

Gemeentelijke Monumenten:

- Directiegebouw uit 1786
- Museumboerderij Pinel met schuur, hooiberg en pomp
- Gedenknaald ten zuiden van het directiegebouw
- Ingangspartij aan de Brinkgreverweg van Knuttel

De geschiedenis van het landgoed Brinkgreven.

16^e tot en met de 18^e eeuw:

De oudst-bekende bewoner van het landgoed Brinkgreven is Herman Brinkgreeff. Hij woonde in 1583 op een landgoed net buiten Deventer en heeft er waarschijnlijk zijn naam aan gegeven. Aan het eind van de 18^e eeuw wordt het landgoed gekocht door de toenmalige Deventer' burgemeester Weerts. In 1786 laat hij op het landgoed Brinkgreven een herenhuis bouwen.

19^e eeuw: landgoed van de familie Cort Heijligers

In 1828 wordt het landgoed en de bebouwing verkocht aan luitenant-generaal Cort Heijligers. Cort Heijligers vestigt zich in 1838 op Brinkgreven. Hij woont er samen met zijn adjudant, zijn dochter en zijn tweede echtgenote. Zoals vermeld staat op de gevelsteen in de voorgevel van museumboerderij Pinel geeft zijn vrouw in 1829 opdracht voor de bouw van de boerderij. Cort Heijligers overlijdt in 1849 in zijn eigen huis. Zijn paard ligt begraven bij de vijver op het landgoed Brinkgreven. Zijn dochter erft het huis en richt in 1857 een gedenknaald op voor haar overleden echtgenoot Michiel Eksteen (de adjudant van Cort Heijligers) en haar vader. Als de dochter in 1874 overlijdt worden het landgoed en de bijbehorende gebouwen (waaronder de boerderij) verkocht. De gedenknaald staat er nog, even ten zuiden van het herenhuis aan de Brinkgreverweg.

19^e eeuw: landgoed wordt een buitengesticht

Het Sint Elisabethgasthuis koopt in 1874 op de veiling het landgoed Brinkgreven. Het buitengesticht wordt ingericht als een groot bedrijf met akkerbouw, veeteelt, tuin- en bosbouw en is bij aankoop ca. 70 ha groot. De patiënten werken als therapie en een bijkomend voordeel is dat de producten verkocht kunnen worden. Hoewel een groter gedeelte van het landgoed ontgonnen is, heeft het nog steeds een bosachtig karakter. De eerste geneesheer Cox werkt samen met Mulock Houwer (stadsarchitect van de gemeente Deventer) de bouwplannen uit die ook buiten Deventer opzien zullen baren. Het terrein wordt afgesloten en vanuit het midden van het herenhuis trekken ze een zogeheten *geslachtsas* in de vorm van een hoge haag over het landgoed, op die manier mannen en vrouwen scheidend. Er worden drie paviljoens voor mannen en drie voor vrouwen gebouwd symmetrisch aan weerszijden de geslachtsas geplaatst. De patiënten worden verdeeld in categorieën en over de paviljoens verdeeld. Op de geslachtsas komt de nieuwbouw die door beide geslachten gebruikt moet worden, te staan. Mulock Houwer ontwerpt een barak voor besmettelijke zieken, een dokterswoning voor eerste geneesheer Cox, een keukengebouw en een lijkenhuisje gebouwd, ontworpen door Mulock Houwer. Een aantal gebouwen kan worden herbestemd. Het herenhuis wordt ingericht voor de directie. De boerderij, het koetshuis en de tuinmanswoning worden verbouwd tot

werkplaatsen.

De tuinarchitect Leonard A. Springer neemt de landschappelijke aanleg van het landgoed op zich. Brinkgreven ligt op een es die zich uitstrekt van het herenhuis tot voorbij de Spanjaardsdijk en heeft een bosachtig karakter. Er bevinden zich een aantal waterpartijen. Het landgoed wordt ontworpen in romantische landschapstijl en voornamelijk met eiken en beuken beboot. Terwille van de nieuwe aanleg van het gebied moet de dichte beplanting van het terrein ten dele worden gekapt. Tot aan zijn dood in 1940 draagt Springer zorg voor de inpassing van nieuwe gebouwen op het landgoed en het is vooral aan Springer te danken dat er zorgvuldig met het waardevolle landgoed is omgesprongen.

20e eeuw

In het begin van de twintigste eeuw worden Gantvoort en Knuttel aangetrokken als huisarchitecten Brinkgreven. Gantvoort vergroot het keukengebouw en laat twee barakken voor besmettelijke zieken bouwen, aan beide kanten van de geslachtsas één, omdat de grote barak alweer is afgebroken. Ook ontwerpt hij samen met Knuttel in 1911 het nieuwe paviljoen Kraepelin.

Omdat rond de eeuwwisseling het aantal patiënten toe- en de werktijd van het personeel afnam, moesten de voorzieningen voor het personeel worden uitgebreid. In de jaren 20 bouwde de psychiatrische inrichting een aantal woningen op en rond het terrein en in 1935 bouwde Knuttel een zusterhuis met uitzicht op de Brinkgreverweg. Het Hermann Simon gemeenschapshuis voor bijeenkomsten en vieringen, dat midden op de geslachtsas komt te staan, wordt in 1937 door Knuttel ontworpen. In 1939 wordt een ingangspartij aangelegd naar ontwerp van Knuttel. De aanleg van deze ingangspartij is de laatste onder supervisie van Springer. Tijdens de tweede wereldoorlog worden op het terrein zware gevechten geleverd en een aantal gebouwen loopt flinke oorlogsschade op. De dokterswoning wordt als gevolg van oorlogsschade tot aan het maaiveld afgebroken. De kelder is onder het maaiveld nog wel aanwezig.

Rond 1950 neemt, vanwege de nieuwe mogelijkheden van psychofarmaca, de behoefte aan huisvesting van patiënten op het terrein af en worden de voorzieningen voor de dagbehandeling uitgebreid. Het terrein wordt opengesteld voor wandelaars, de hoge haag midden over het terrein en ook de hekken en de hagen rond de paviljoens worden verwijderd. Ook in de psychiatrische inrichting ontstaat een scheiding tussen wonen, werken en ontspanning. De kleine industrieën in de werkplaatsen verdwijnen en de betekenis van het landbouwbedrijf neemt af. De landbouwterreinen worden verpacht aan boeren in de omgeving. Er ontstaat een vraag naar een kleinschalige gebouwde omgeving, een vraag waarin de bestaande gebouwenvoorraad niet kan voorzien. In 1969 wordt een ambitieus plan gepresenteerd dat voorziet in een totaalplan vernieuwende nieuwbouw. De strenge, symmetrische opzet van de psychiatrische inrichting wordt bewust doorbroken. Het terrein wordt volgebouwd met bebouwing in lage dichtheid waardoor het terrein onoverzichtelijk wordt. De oriëntatie van de woonerven is naar binnen gekeerd waardoor de gebouwen weinig uitstraling hebben.

De oude paviljoens worden vanaf 1982 gesloopt. De psychiatrische inrichting krijgt een nieuwe ingang vanaf de Nico Bolkesteinlaan. Wanneer Kristinsson de opdracht krijgt een medisch centrum te realiseren op de plaats van het laatst overgebleven paviljoen Kraepelin ziet hij mogelijkheden om een gedeelte van de oudbouw te integreren in de nieuwbouw. Bij de verbouwing wordt het bestaande paviljoen echter gestript en de fijn gedetailleerde dakkapellen en erkers en balkonhekken worden verwijderd. Wat resteert, is slechts een uitgekleden versie van het oorspronkelijke gebouw met kunststof kozijnen en ramen. Het gemeenschapshuis Hermann Simon raakt daarna in ongebruik en wordt in 2008 gesloopt. De werkplaats in boerderij Pinel wordt nadat het jaren leeg heeft gestaan in 1995 in gebruik genomen als museumboerderij. Het lijkenhuisje wordt in 2000 gesloopt.

Van de landschappelijke kwaliteiten van het landgoed is weinig meer over. Alle gebouwen moeten met de auto bereikbaar zijn. Een aantal wandelpaden wordt verbreed tot autoweg en er worden parkeervoorzieningen gerealiseerd. Waterpartijen worden uitgebreid maar niet langer alleen als landschappelijk maar ook als architectonisch element ingezet. Wat bleef op Brinkgreven is het gevarieerde assortiment bomen. In 1976 en 1979 zijn veel bomen gekapt omdat ze te oud waren. In 1998 raasde een windhoos over het terrein, waardoor een aantal bomen ontwortelden en zijn beschadigd en vervolgens verwijderd. Dit heeft de oorspronkelijk opzet verder vervaagd. Verspreid over het landgoed en vooral in het bos langs de Brinkgreverweg staan nog mooie oude bomen, zoals eiken, beuken, linden, esdoorns en kastanjes.

Schematische weergave van het oorspronkelijke Springer-plan

Nog aanwezige elementen van het Springer-plan in de huidige situatie

Waarde van de gebouwen op het Brinkgreventerrein (Nico Bolkesteinlaan 1)

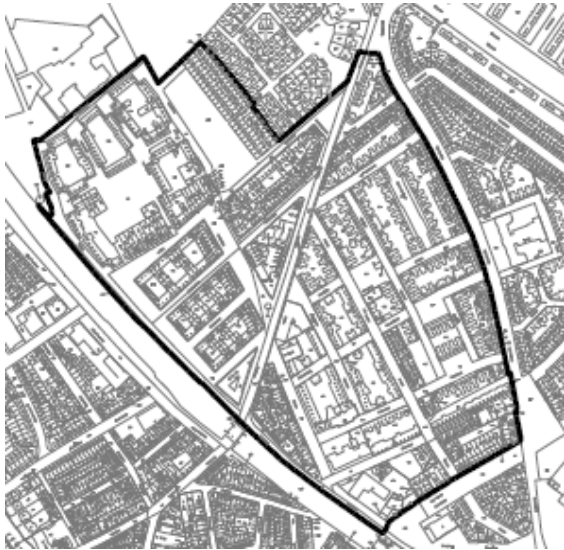
gebouwen indicatie	architectuurhistorische waarde	cultuurhistorische waarde	stedenbouwkundige / ensemble waarde	gaafheid	zeldzaamheid	foto
Zusterhuis van Knuttel	*	*	**	**	*	
Koetshuis	*	*	**	*	*	
Tuinmanswoning (het witte huis)	*	*	**	*	*	

Waarde van de gebouwen op het Brinkgreventerrein (Nico Bolkesteinlaan 1)						
gebouwen indicatie	architectuurhistorische waarde	cultuurhistorische waarde	stedenbouwkundige / ensemble waarde	gaafheid	zeldzaamheid	foto
Ziekenbarak (erg vervallen)	0	*	**	*	*	
Paviljoen Kraepelin	*	*	*	*	*	

Bronnen:

Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens van Hogenstijn 2004
 Achter leilinden en kastanjabomen van Tonny Mulder
 St. Elisabeths gasthuis en Brinkgreven van Hogenstijn 1987

4. Boxbergerweg en omstreken

Geschiedenis

Het bestemmingsplandeelgebied Boxbergerweg Noord wordt begrensd door de Burgersdijkstraat, Roelofsbedstraat, Moerakkerstraat en de Boxbergerweg in het noorden, de Diepenveenseweg in het oosten, de Hoge Hondstraat in het zuiden en de Schurenstraat en de Middelweg in het westen. Het gebied ligt midden op de Deventer Enk, waaraan de Engestraat in de binnenstad zijn naam heeft ontleend

De Boxbergerweg, Diepenveenseweg en de Middelweg zijn de oude wegen, die ter plaatse De Deventer Enk begrenzen en doorkruisen. De Schurenstraat refereert aan de schuren of hooibergen (lat: horrea), die Jacob van Deventer al in het midden van de zestiende eeuw ter plaatse op de enk van Deventer tekende.

Rond 1900 zien we op de topografische kaart van omstreeks de eeuwwisseling langs de bestaande wegen

en enkele dwarspaden verspreide bebouwing ontstaan.

De Deventer Enk was als schootsveld van de zeventiende-eeuwse vesting al die tijd een relatief lege plek, waar in de een strikt bouw- en pootverbod gold. De Kringenwet van 1853, die ontstond in een tijd dat het stadsbestuur al tientallen jaren van de vestingstatus probeerde af te komen, scherpte dit verbod nogmaals aan. Om een indruk te geven: dit betekende bijvoorbeeld dat de brouwerij Davo die zich in het noordelijkste punt van dit bestemmingsplandeelgebied bevond (de aangebouwde villa resteert nog) alleen in steen mocht worden gebouwd, omdat zij zich ongeveer een kilometer (950 m) buiten de hoofdwal van de vesting bevond.

De opheffing van de vesting (Vestingwet 1874) maakt permanente bebouwing uiteindelijk mogelijk, die in het begin vooral industrieel van karakter was: de molens aan de Boxbergerweg en de Klinkenbergweg, de Luciferfabriek aan de Diepenveenseweg de tabaksfabrieken aan Schurenstraat en Tabakswal en uiteindelijk ook Steendrukkerij De IJsel, aan de Hoge Hondstraat. Gezien de straatnamen moet zich ter plaatse aan de Diepenveenseweg ook nog een sanatorium hebben bevonden, waarschijnlijk waar zich een groter perceel bevindt. Verdere bebouwing zien we op de topografische kaart van omstreeks de eeuwwisseling bebouwing ontstaan, verspreid langs de bestaande wegen en enkele dwarspaden.

De stedenbouwkundige invulling van de jaren tien, twintig en dertig tussen de oude uitvalsroutes Boxbergerweg en Diepenveenseweg is opgehangen aan de richting van de toen op de Deventer Enk aanwezige lange percelen. De Enkstraat is nieuw en staat haaks op de richting van de percelen.

In die decennia werden hier, evenals in de Voorstad, nieuwe woningen gebouwd voor de bewoners van de krotwoningen van de binnenstad. Het merendeel van de wijk bestaat uit voor die tijd grootschalige projecten van de Vereniging tot Verbetering van den Woningtoestand in de gemeente Deventer (opgericht in 1895) en de gemeente Deventer zelf. Een kleiner, verspreid deel van de woningen dateert van voor het uitbreidingsplan en is gebouwd door particulieren. Door de nieuwe eisen van de Woningwet van 1901 werd het voor particulieren minder aantrekkelijk om voor de verhuur in deze categorie te bouwen. Daarmee nam de woningbouwproductie af en ontstond de noodzaak voor de gemeente gebruik te gaan maken van de mogelijkheden die de Woningwet van 1901 bood.

Met name de omvang van deze projecten en het feit, dat deze projecten de eerste waren die door de gemeente zijn aangepakt, maken dit kwartier historisch uniek.

De opeenvolgende projecten vormen een kleine staalkaart van de architectonische smaak van de betreffende kwart eeuw, maar hebben in de loop der jaren door renovaties deels hun oorspronkelijke architectonische detaillering, met name die in de ramen en deuren, verloren.

De in 2000 geheel verdwenen Driebergenbuurt was gelegen tussen de Boxbergerweg en de spoorlijn/Middelweg. De buurt, van de architecten Knuttel en Postma, was samen met het verwante Knutteldorp - dat al eerder (1995) vervangen is door een kale pastiche op dezelfde stedenbouwkundige matrix - een verdere Deventer ontwikkeling op de eerste, stedenbouwkundig en architectonisch weinig pretentieuze woningprojecten.

De Driebergenbuurt was weliswaar afgeleid van het idee van de tuinstad, maar zag stedelijker/steniger uit dan de veel groenere, meer typische voorbeelden in Delft (Agneta park) en Hengelo (het Lansink) en verschilde daarom in dat opzicht niet veel van de eerder gebouwde straten aan de overkant van de Boxbergerweg.

Gemeentelijke monumenten:

In het bestemmingsplandeelgebied bevinden zich de volgende gemeentelijke monumenten:

adres	huisnummer	plaats	gebouwen indicatie
Boxbergerweg	Ong.	Deventer	trafohuis
Boxbergerweg	134	Deventer	winkelwoonhuis
Boxbergerweg	136	Deventer	winkelwoonhuis
Boxbergerweg	138	Deventer	café Molenzicht
Boxbergerweg	147	Deventer	fabrieksvilla
Ooievaarstraat	33	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	34	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	35	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	36	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	37	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	38	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	39	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	41	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	43	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	45	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	47	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	49	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	51	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	53	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	55	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	57	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	59	Deventer	woonhuis
Ooievaarstraat	61	Deventer	woonhuis
Schurenstraat	20-21	Deventer	woonhuis
Tabakswal	2	Deventer	schoolwoning
Tabakswal	32	Deventer	tabaksfabriek
Tabakswal	43	Deventer	kapperszaak met woning
Tabakswal	bij 43	Deventer	slangenhuisje brandweer

Beschrijving van de gemeentelijke monumenten:

Boxbergerweg 134 t/m 138:

De bebouwing is een onderdeel van een bouwblok van 3 winkel-/woonhuizen onder platdak met hoge aankappingen, in geometrische, aan de Amsterdamse School verwante stijl gebouwd. Het blok oriënteert zich op de afsplitsing van de Tabakswal van de Boxbergerweg door een kopse gevel met een verbrede topgevel en een symmetrische gevelindeling. De achterzijde van de woningen laat uitbouwen zien voor de keukens en is allersoberst van aard. Aan de Boxbergerweg wisselen 3 traveeën met winkelvitrines en 2 traveeën met portieken (van ongelijke breedte en diepte) elkaar af, gescheiden door iets uitspringende, gestukadoorde kolommen, die de (zich ter hoogte van de bovenlichten verbredende) muurdammen van de eerste verdieping dragen. De traveeën met de vitrines vallen het meest op. De bovenlichten van de vitrines zijn schuin afgesneden. Een rechte toog sluit dit venster af en een spaarveld van gelijke breedte vormt de overgang naar een venster met een raam, geflankeerd door zijramen. Een topgevel bekroont de travee, gebiest met een band van 2 strekkenlagen. In de topgevel een klein venster met 2 steekramen. De bovenzijde van dit venster is gevat en een gevel topvulling met een verticaal metselverband.

De traveeën met de portieken: Linkertravee: Ondiep portiek met terrazzo stoep. In het portiek een huisdeur met bovenlicht en een wc-raam. Boven de toog van het portiek een spaarveld met daarboven een raam met bovenlicht. Dit travee wordt afgesloten met een bakgoot op klossen. Rechtertravee: Diep en breed portiek (3,5 x 4 m) met twee huisdeuren, twee wc-ramen en twee winkeltoegangen: de winkel deur en een naastgelegen raam zijn voorzien van bovenlichten met dezelfde vorm als de portiekopening. De kopgevel, voorgevel van het café heeft niet-gezaagde hoeken en een (t.o.v. de reeds beschreven topgevels) verbrede topgevel met een gedeeltelijke vulling in een verticaal metselverband. De vorm is een echo van die van de muuropeningen. De toegangsdeur, met toelopend bovenlicht, wordt geflankeerd door grote vensters, eveneens met toelopend bovenlicht, met een spaarveld en een raam daarboven, zoals eerder omschreven. Tussen de ramen op de verdieping, boven de deur, bevindt zich een smal spaarveld van gelijke hoogte als de ramen, op dezelfde wijze getoogd en voorzien van een lekdorpel. In de topgevel wordt de vensteropening gevormd door een rij van 5 kleine steekraampjes. De bovenlichten in het café bezitten nog de originele glas-in-lood ramen. De hoge plint, die tot 5 strekkenlagen onder de raamkalven reikt, is gepleisterd, springt uit en is aan de bovenzijde afgerond. Aan de Tabakswal bevindt zich nog een zijgevel met een toegangsdeur, waarboven zich een smal spaarveld als hiervoor omschreven bevindt. Daarnaast een met strekken gemetselde ronde ventilatieopening. Links naast deze gevel bevindt zich nog een lager gedeelte met een deur en venster van eenvoudige snit. De achterzijde van de woningen laat uitbouwen zien voor de keukens en is allersoberst van aard.

Boxbergerweg ongenummerd:

Klein, 2-zijdig symmetrisch bakstenen gebouw met uitgeknikte zijgevels en een licht bollend tentdak. In de voorgevel een deuropening met plaatstallen deur. De knik in de zijgevels krijgt accent door een pilaster met fraai bakstenenreliëf. Plint in opgeklampte liggende baksteen, met daarboven een band van een dubbele rij schuingeplaatste staande strekken. Het fries springt uit en heeft in elk vlak 3 vierkante spaarveldjes, waarvan in een enkele zich een ventilatioerooster bevindt.

Ooievaarstraat 27 t/m 61:

De woningen zijn onderdeel van een zeer eenvoudige snit, tussen 1889 en 1895 in gedeeltes volgens steeds hetzelfde plan gebouwd op het terrein van de voormalige luciferfabriek "de Ooievaar". Hoewel de woningen in detail zijn veranderd, geeft de straat als geheel een goed beeld van de projectmatige particuliere volkswoningbouw vóór de woningwet en de sfeer van een arbeidersstraat rond 1890.

Beschrijving van het beeld van een oorspronkelijke woning: Onderkelderd bakstenen rijtjeshuis met zadeldak parallel aan de straat en aan de rooilijn. Twee traveeën per woning, getoogde, van bovenlicht voorziene een voordeur, steeds één paar met de voordeur van de buurwoning. Het getoogde venster is voorzien van een schuifraam en bovenlicht (samen zes ruiten). Onder de lekdorpel een kelderlicht. Lage gepleisterde plint. Bakgoot soms wel, soms niet op klossen met eenvoudige gootlijst. Schoorsteen op de nok, tussen de traveeën in. Aan de achterzijde een kleine aanbouw met aangekapt lessenaarsdak (wasruimte). Indeling: 2 woonkamers met bedsteden, portaal met keldertoegang, plee in de achterkamer.

Ooievaarstraat 4 en 6:

Woning maakt deel uit van een blok van twee woonhuizen ter rechterzijde aangebouwd aan het hoekpand (winkelpand), onder een aangekapt schilddak, waarin zeer grote dakkapellen zijn opgenomen. De twee huizen hebben een travee-indeling met deuren en vensters in de volgorde dvvvd, deur- en vensteropeningen getoogd met een decoratief afgeschuinde latei, vereend bij de ramen. De huizen hebben een bakgoot op klossen, boven de raamlateien doorbroken door zeer grote dakkapellen met 3 ramen met opvallende indeling. De zadeldakjes van de kapellen steken over, de overstek wordt gesteund door schuinsgeplaatste consoles. Topgevel beplakt met tanden aan de onderzijde. Bewerkte gevelmakelaar: staf met spits. (Verdere decoratie: banden tussen kalven en onder de lekdorpels in gele verblendsteen. Plint in donkerrode steen, eenvoudige koppenversiering in de muurvlakken boven de vitrines; gestileerde ruitvorm).

Ooievaarstraat 8:

Hoekpand (winkelpand) op de hoek van de voormalige Lage Hondstraat, in rode baksteen met verdieping en schilddak haaks op de straat (nr.8). Twee woonhuizen ter rechterzijde meegebouwd, onder een aangekapt schilddak, waarin zeer grote dakkapellen zijn opgenomen. Het winkelhuis is afgesloten. In de afschuining de winkel deur onder een rondboog met bovenlicht (levensboommotief). Aan de linker- en

rechterzijde zijn winkelruiten aanwezig onder een rondboog met getoogde toog (1e toog 1 strek, 2e toog ½ strek), de bovenlichten zijn ingedeeld met gebogen glaslatten en van de vitrineruit gescheiden door een ietwat "golvende" kalf. De zijgevel links is voorzien van 3 schuiframen, één op de begane grond en 2 op de verdieping. (Boevenlichten zijn ook hier van geel matglas voorzien, maar in vijven gedeeld met rechthoekige, staande, om en om een halve ruit verspringende ruiten. In korte zijde van het dak een kleine dakkapel met schilddak en steekramen).

Schurenstraat 20,21:

Winkelwoonhuis, voor, links en achter vrijstaand, onder een gecombineerde kap (schild- en zadeldak). Het winkelgedeelte komt naar voren en heeft een zadeldak haaks op de voorgevel. Het dak steekt over in chaletstijl, met ondersteunende consoles, windveren en gevelmakelaar. De pui heeft een centrale toegangsdeur en twee in tweeën gedeelde winkelruiten aan weerszijden, geflankeerd door forse, decoreerde pilasters, waarop de consoles van het overstekende dak rusten. Boven deur en vitrines 8 bovenlichten, getoogd door een puibalk constructie in de vorm van een koof. In de geveltop een Frans raam met bovenlicht. De terugliggende bouwdelen herbergen links een voormalig café ("Spoorzicht") en rechts de woning, onder een aangekapt schilddak met een bakgoot op klossen. Het bakkerijgedeelte heeft een toegangspoort gecombineerd met een raam en bovenlichten, het woongedeelte telt 2 schuiframen. [Verdere decoratie: lage gepleisterde plint en banden tussen lekdorpels, kalven en togen (ook in de topgevel). In de schilddaken ter weerszijden van de topgevel bevinden zich 2 forse dakkapellen met een verticaal beplante topgevel. Tanddecoratie aan de onderzijde van de beplanking. [Achter het pand bevond zich voor 1945 een bakkerij.

Tabakswal 2:

Vrijstaand, diep woonhuis met verdieping, een tuin aan voor- en rechterzijde met hek op ezelsrug. Mansardekap met wolf aan de voorzijde, haaks op de straat. Het huis telt 3 traveeën met deuren en vensters in de volgorde d.v.v., 1e verdieping 3 vensters, ook met schuiframen. De twee rechtse traveeën vormen een bescheiden risaliet, bekroond door een forse dakkapel van steen. Deze dakkapel is vormgegeven als een Vlaamse gevel (de goot onderbrekend) en springt uit het vlak van de risaliet door middel van een muraalboog op consoles, welke de twee segmentbogen van de verdieplingsramen overspant en omvat. De venster- en deuropeningen zijn getoogd met segmentbogen in baksteen en bezitten boogvelden met een eenvoudige baksteendecoratie. De schuiframen hebben in hun bovenlicht een driedeling. De persiennes zijn nog aanwezig. De dakkapel is voorzien van gedecoreerde hardstenen blokken bij de geboorte, de uitkraging voor de topgevel en in de afdekking en bekroning van de topgevel zelf. De zijgevel verspringt ongeveer op de helft en telt in beide gedeelten 2 vensters boven elkaar. Het venster rechtsboven is blind. De achtergevel springt ter plaatse van de keuken uit en creëert zo ook een balkon. Links daarvan een open waranda met ter plaatse in de achtergevel openslaande deuren. [Verdere decoraties: banden van oranje verglaasde baksteen ter hoogte van lekdorpels, kalven en togen. Ter hoogte van het fries een oranje verglaasde strekkenlaag. Originele voordeur. Stoep met één hardstenen trede voor de voordeur.

Tabakswal 32:

In de straatwand opgenomen bakstenen fabrieksgebouw met hoge voorbouw en lagere achteraanbouw met sheddak, waaraan rechts aangebouwd een nog één verdieping lagere houten aanbouw met platdak uit dezelfde tijd. Het voorgebouw telt 3 traveeën en 3 verdiepingen van ongelijke hoogte (begane grond laag, 1e verdieping hoog, verdere verdiepingen steeds lager). De begane grond telt 3 toegangspoorten, waarvan de centrale poort inpandig is, en 2 zijramen heeft. De poortopeningen zijn gedekt met ijzeren lateien, gesierd met rozetten. De eerste verdiepingen is voorzien van hoge dubbele schuiframen, getoogd met een segmentboog in felrode verblendsteen. Op de tweede verdieping risaleert de middenpartij op een forse muraalboog. Deze wordt gesteund door bakstenen consoles met een hardstenen lekdorpel op een uitkraging van 3 bakstenen. In de risaliet bevindt zich een breed (oorspronkelijke dubbel schuif-) raam. De flankerende muurvlakken bevatten 2 kleine schuiframen. De derde verdieping toont links en rechts een klein raam en 3 hoge smalle ramen in de middentravee. De beëindiging van de middenrisaliet steekt door de goot en wordt vergezeld door 2 kleine bakstenen kolommen met dekplaat. De forse bakgoot wordt gedragen door flinke, geprofileerde klossen, welke op hun beurt op een waterlijst rusten. Ook aan de bovenhoeken van de gevel bevinden zich vanuit het gevelvlak doorgemetselde kleine kolommen van baksteen, welke naar opzij uitsteken op een uitkraging van geprofileerde (o.a. peer-kraal) bakstenen. Zij worden gedekt door een

geprofileerde hardstenen plaat. [Alle ramen zijn voorzien van hardstenen dorpels, de plint is donker gevoegd en wordt door een rollaag van klezoren gedekt.] De zijgevels van het voorgebouw zijn onregelmatig ingevuld met ramen van verschillende grootte en met een segmentboog in rode verblendsteen getoogd. De bakgoot is daar zeer eenvoudig en rust op klossen. De fabrieksaanbouw met sheddak loodrecht op de straat is één verdieping lager dan de voorbouw. De rijen ramen zijn van gietijzer, allen gelijk en getoogd met een segmentboog. Eenvoudige bakgoot op klossen. Aan de rechterzijde van de fabrieksaanbouw is een houten gebouw met platdak aanwezig, waarschijnlijk contemporain aan de fabriek.

Tabakswal 43:

Winkelwoonhuis direct aan de rooilijn, met schilddak loodrecht op de straat, met rechtsachter een aanbouw, waarop een balkon. Het dak is asymmetrisch: aan rechter- en achtergevel loopt het af in een brede bakgoot die buiten de gevel uitsteekt, terwijl het aan de linker- en voorgevel afloopt in een goot achter de gevel. De gevel wordt door afgesloten door een rollaag op een uitstekende laag keramische tegels. [De tegellaag wordt door blokjes van steeds 2 bakstenen geritmeerd]. De benedenverdieping heeft een fraai gedecoreerde symmetrische pui. De inpandige voordeur wordt geflankeerd door twee vitrines. Daarboven is een diep teruggelegen reeks van 8 bovenlichten zichtbaar onder een uitstekende afgeronde luifel, die uiterst links en rechts wordt gedragen door opvallende kolommen. [Deze kolommen zijn bekleed met een ongeslepen groene terrazzolaag en hebben een blokvormig "zwevend" houten, met staafjes gedecoreerd kapiteel. Ook de plint onder de vitrines is met groene terrazzosteentjes bekleed, op een donkerder stootrand na.] De eerste verdieping had een enigszins uitstekende erkerpartij van 5 ramen, waarvan de buitenste schuin stonden. De erker had een uitstekende gootrand met en op de hoogte van het boeibord aan de rechterzijgevel. De rechterzijgevel valt op door een vrij uitbundige speklaagdecoratie. De 4 speklagen (2 uitstekende strekkenlagen in gele baksteen), worden afgewisseld door een strekkenlaag in een lichtroze baksteen. Daarin opgenomen twee vensters met 2 steekramen en een balkondeur. Op de begane grond bevinden zich in de rechtergevel een rij van 6 kleine bovenlichten voor de scheersalon en onder de laatste van deze reeks een raam van dezelfde grootte ter belichting van de wastafel in de scheersalon. Het balkon is voorzien van een gemetselde balustrade. [Het pannendak is zwart geglazuurd of geverfd. Aan de voorzijde bevindt zich een dakkapel van klein formaat met uitstekende daklijst aan de rechterzijde bevindt zich een lange dakkapel met 5 ramen en een overeenkomstige daklijst. In de linkerzijgevel bevinden zich nog 4 kleine raampjes voor ontluchting en voor belichting van het trappenhuis. De afdekte gellaag op de voor- en linkergevel lijkt verdwenen, zie bouwtekening bureau MZ.

Tabakswal naast 43:

Bescheiden maar zorgvuldig vormgegeven bakstenen gebouw met plat zinken dak en horizontaal gedekte toegangspoort. Het gebouw heeft afgesnoten hoeken met een fraaie overgangsdetailering naar plint en fries en een smal spaarveld in de afsnuiting. De plint en het fries - ook in baksteen - springen uit. De zinken dakbedekking is met een eenvoudig bandprofiel om de bovenrand van het fries gezet en verhoogt het gebouw met een rand in een afwijkende materiaalsoort. De toegangspoort heeft een originele dubbele deur met eenvoudige gehengen, het fries heeft in de zijgevels twee vierkante ventilatieopeningen. De poort is voorzien van een omgetrokken band met de breedte van anderhalve strek. Dit huisje is het laatste van de zeven brandspuithuisjes van Deventer. Deze huisjes herbergden een slangenwagen met een grote haspel voor de brandslang. Dit wagentje werd naar een brandkraan in de buurt van de brand gereden en daar werd de slang aangesloten en uitgerold informatie door dhr. Jan Wittenberg, oud-brandweerman).

Cultuurhistorisch waardevol

De volgende bebouwing wordt als cultuurhistorisch waardevol beschouwd:

adres	huisnummer	gebouwen indicatie	cultuurhistorische waarde	stedenbouwkundige / ensemble waarde	gaafheid	zeldzaamheid	foto
Diepenveenseweg	21	winkel	*	***		*	
Diepenveenseweg	23	woning	*	**	*	*	
Diepenveenseweg	25	woning	*	**	*	*	
Diepenveenseweg	27	woning	*	**	*	*	
Diepenveenseweg/ Ooievaarstraat	35/ 44-46	luciferfabriek	***	*		***	
Diepenveenseweg	37	woning	**	**		*	
Klinkenbeltsweg	61-63	molenaarswoning	***			***	
Ooievaarstraat	2	school	**	*	*	**	

In het gebied zijn ook enkele cultuurhistorisch waardevolle stedenbouwkundige elementen:

1. Pres. Steynstraat 14 - 33
2. Burg. van Heemstralaan
3. Christinastraat
4. Hoge Belt
5. Bouwerstraat
6. Oudegoedstraat
7. Ter Kuilestraat
8. Papenblik
9. Lathmerstraat
10. Schinkenstraat
11. Tichlerstraat
12. Schurenstraat 14 - 36
13. Enkstraat 14 - 35
14. Coievaarstraat
15. Enkdwarsstraat
16. Tabakswal
17. Tabaksstraat
18. Adelaarstraat
19. Reigerstraat
20. Tabaksdwarsstraat
21. Werkluststraat
22. Landstraat
23. Sanatoriumdwarsstraat
24. Sanatoriumstraat
25. Vosakkerstraat
26. Driebergenstraat
27. Middelweg
28. Klinkenbeltsweg
29. Het Groenedijkje
30. Moerakkerdwarsstraat
31. Moerakkerstraat
32. Het Bijltje
33. A.J. Vitringastraat
34. Roelofsbeeldstraat
35. Burgersdijkstraat
36. L. Hillesumstraat

5. Dortherbeek

Geschiedenis van de Dortherbeek tussen de spoorlijn en de Paddensteeg.

Vanaf 1225 wordt de Dortherbeek gebruikt als de grens tussen het Oversticht en Gelre. In dit grensgebied neemt vanaf de 13^e eeuw het aantal versterkte huizen sterk toe. Strategische vestigingen in die tijd waren de landgoederen Oxeerhof en Huis Dorth en het klooster ter Hunnepe (ter hoogte van Molbergsweg, nu niet meer aanwezig). Ten westen van de spoorlijn van Deventer naar Zutphen lag nog erva Olthof. Voor deze vestigingen was de ligging aan de Dortherbeek van groot belang:

- Het water van de beek werd vaak vergraven om een verdedigingsgracht aan te leggen. Maar ook de Dortherbeek zelf werd, in het westelijke deel wellicht in combinatie met een landweer, als verdedigingslinie gebruikt.
- Langs de Dortherbeek lagen een aantal watermolens zoals de watermolen van klooster ter Hunnepe en de watermolen van de heer van Dorth. Watermolens waren tussen 1100 en 1850 een belangrijke economische factor. De molens zijn nu niet meer aanwezig.
- De Dortherbeek was soms bevaarbaar als gevolg van een sluis bij Ter Hunnepe.

De overstromingen van de Dortherbeek.

Het beekdal van de Dortherbeek was rijk aan ijzeroer en veen. De grond was, hoewel vaak te nat, vruchtbaar door het slib dat als gevolg van overstromingen werd aangevoerd door de beek. Het laaggelegen beekdak werd gebruikt als hooi- of weilanden. Overstromingen in de zomermaanden waren schadelijk voor de oogst en vanaf de tweede helft van de 12^e eeuw legden bewoners en machthebbers dijken aan en werd het afwateringsstelsel verbeterd met het doel overstromingen van de Dortherbeek in de zomermaanden te voorkomen.

In 1846, direct na de marktverdeling, werd in opdracht van de Provinciale staten een verbeterplan voor de Dortherbeek gemaakt. De boeren wensten dat de zomervloeden voorkomen werden maar dat de wintervloeden zouden blijven. De groengronden werden sterk verbeterd door betere afwatering en het tegengaan van overbeweiding. Om percelen af te scheiden werd beplanting aangelegd. Beplanting loodrecht op de beek was van belang voor het opvangen van het vruchtbare slib.

Pas na de grootschalige toepassing van kunstmest was het bevoeien van de beekdalgraslanden niet langer gewenst. Van vloeibeek moest de beek veranderen in een beek die snel water af kon voeren. De Dortherbeek werd geoptimaliseerd voor landbouwkundig gebruik: rechtgetrokken, verbreed, uitgediept en van stuwen voorzien. De kades werden vanwege machinaal onderhoud van beplanting ontdaan. Door de aanleg van het Twentekanaal bleek het mogelijk overtollig water anders af te voeren.

Het landgoed Oxeerhof

Het landgoed Oxeerhof ligt aan de Dortherbeek tussen de spoorlijn en het afwateringskanaal dat net voor de Paddegatsteeg in de Dortherbeek uitkomt.

Kadastrale kaart van 1866

De geschiedenis van landgoed Oxeerhof gaat terug tot in de twaalfde eeuw. Lange tijd was het onderdeel van Huis Dorth, maar toen in 1650 de marke Oxe een zelfstandige marke werd, afgescheiden van Huis Dorth, zijn ook de landerijen van Dorth en Oxe gesplitst.

In 1823 heette het landgoed Ten Haveshoeve, genoemd naar het huis Ten Have, en het strekte zich uit langs de Dortherbeek met weilanden, bouwland, dennenbos, hakhout en heide. De tuinaanleg wordt rond 1840 aangelegd door Damian van Doorninck die het hakhout ten oosten van het huis omvormt tot een parkbos met verschillende bomen en slingerpaadjes erdoor. Het huidige landhuis wordt omstreeks 1860 gebouwd. Grote boomgroepen omzomen een ruim weiland als coulissen. Tegenwoordig is de Oxerhof een School voor Praktische Filosofie en Spiritualiteit. De lange slingervijver vanuit de visvijver werd gegraven door het veld tussen het huis en de Dortherbeek in connectie met een openlucht theater. Deze slingervijver valt binnen de begrenzing van het bestemmingsplan Dortherbeek. Het grote 19^e eeuwse landschapspark is bewaard gebleven, heel groots aan de westkant, minder gedetailleerd aan de zuidkant en zelfs ontdaan van zijn houtranden aan de oostkant waar de boerderijen liggen. In het gebied bij de Dortherbeek zijn er nog opvallende stijlranden die mogelijk verwijzen naar de oerwinning in dit beekdalgebied.

Het agrarisch gebied ten oosten van landgoed Oxerhof

Aan het einde van de Paddegatsteeg ligt het oude erf Stokker. De eerste vermelding in het archief is 1695. Het Paddenveld zelf is lang zeer vochtig is geweest.

Bronnen:

Beschrijving landgoed Oxerhof van Lucia Alberts uit 2011

Achter leilinden en kastanjabomen van Tonny Mulder

De landschapsbiografie van de Schipbeek en de Dortherbeek van Annemiek Oosterwegel van januari 2012.

6. Westenberg

Het gebied valt tegenwoordig uiteen in twee gedeelten: Het kazerneterrein en een in 2003 aangelegde wijk van 109 woningen bepalen het huidige beeld. In onderstaand relaas wordt alleen het kazerneterrein besproken.

De **Westenberg Kazerne** te Schalkhaar is genoemd naar generaal-majoor Westenberg (1764 - 1841) die als luitenant-kolonel mee vocht in de slag bij Quatre Bras en in 1815 onderscheiden werd met de Militaire Willemsorde. Deze zogenaamde 'grenskazerne' werd in dertiger jaren van de twintigste eeuw ontworpen door kapitein der genie A.G. Boost. De kazerne was nog niet gereed bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en werd door de Duitsers afgebouwd. Van 1941 tot 1944 was de kazerne in gebruik bij het Politieopleidingbataljon. Na de oorlog, van 1945 tot 1992, was de kazerne in gebruik bij de Koninklijke Landmacht. Vooral het 13e pantserinfanterie bataljon "Garde Fuseliers Prinses Irene" heeft lang van de kazerne gebruikgemaakt, namelijk van 1953 tot 1992. Sinds 1992 is de Westenbergkazerne in gebruik als opvangcentrum voor asielzoekers.

Rijksmonumenten:

Spanjaardsdijk 47, Schalkhaar

Poortgebouw van kazerne-complex, Westenberg Kazerne, 1939

Redengevende omschrijving van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

'POORTGEBOUW van KAZERNEcomplex, vormgegeven in een zakelijke stijl. Omdat de overige gebouwen van het complex te veel gewijzigd zijn, komt alleen het poortgebouw voor bescherming in aanmerking.

De kazerne is ontworpen door kapitein der Genie A. Boost die in de jaren dertig door het Ministerie van Oorlog werd benaderd voor het ontwerpen van zestien kazernecomplexen. Met de bouw van de Westenbergkazerne te Schalkhaar werd vlak voor de oorlog begonnen. De eerste steen werd op 29 maart 1939 gelegd door baron van Voorst tot Voorst, commissaris van de koningin te Overijssel. Ter herinnering hieraan is een inscriptie in natuursteen aangebracht in de doorrit van het poortgebouw. De Johan van der Kornputkazerne te Steenwijk is vrijwel identiek aan de Westenbergkazerne. De Westenbergkazerne was in de oorlog het opleidingsinstituut voor de NSB-politie, na de oorlog werd de Irenebrigade er gestationeerd. De kazerne is tegenwoordig in gebruik als opvangcentrum.

Omschrijving

U-vormig poortgebouw met een centrale ingangspoort in een hoog risalerend bouwdeel. Het pand heeft twee bouwlagen onder overstekende met grijze pannen gedekte schilddaken en is opgetrokken in rode machinale baksteen. De muuropeningen bevinden zich onder natuurstenen lateien. De vensters hebben stalen kozijnen met een roedenverdeling.

De segmentboogvormige poort in de voorgevel (Z) heeft natuurstenen aanzet- en sluitstenen. Aan weerszijden van de poort een halfronde, glazen wachterscabine aangebracht onder een plat koperen dakje met brede dakrand. Boven de poort een grote twintigruits vensterpartij met aan iedere zijde een smal, staand zesruits venster. Het bouwdeel rechts van de poort is voorzien van kleine zesruits vensters op de begane grond en grotere meerruits vensters op de verdieping. Het bouwdeel links van de poort heeft zowel op de begane grond als op de verdieping meerruits vensters. De achtergevel heeft vrijwel dezelfde opbouw als de voorgevel met het verschil dat de wachterscabines vervangen zijn door vensters. Het middenrisaliet is voorzien van een balkon met smeedijzeren balustrade en de beide bouwdeelen aan weerszijden van de poort hebben op een derde van de lengte een risaliet. Hierin zijn smalle staande vensters geplaatst.

De beide vleugels van het poortgebouw hebben verschillende wijzigingen ondergaan aan zowel deuren en vensters als aan het interieur. In de linkervleugel is een sportzaal ondergebracht. Beide vleugels zijn voor de bescherming van ondergeschikt belang.

Waardering

Poortgebouw van kazerne van algemeen cultuur-, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig belang:

- als onderdeel van een van de vele in de jaren dertig gebouwde kazernes in het kader van de intensivering Nederlandse krijgsmacht;
- als ontwerp van A. Boost in een kenmerkende zakelijke bouwstijl;
- als beeldbepalend onderdeel van het kazernecomplex;
- vanwege de uitwendige gaafheid.'

Waardering kazerne door gemeente.

In tegenstelling tot de waardering door de RCE vindt de gemeente Deventer het gehele kazernecomplex van belang. De reden waarom de rest van de gebouwen niet is aangewezen is slechts het veranderen van de ramen, waarschijnlijk bij of na de functieverandering in 1992.

Deze verandering is met goede reden reversibel te noemen. Aanwijzing van de gehele kazerne als waardevol doet recht aan de fraaie en functionele stedenbouw van het complex en aan het reeds aangewezen en beschermde poortgebouw.

Cultuurhistorisch waardevol

De volgende bebouwing wordt cultuurhistorisch waardevol geacht:

gebouwen indicatie	functie	Architectuur-historische waarde	stedenbouwkundige ensemble waarde	gaafheid	zeldzaamheid	foto
Gebouw A	Poortgebouw, vleugels	**	***	**	*	
Gebouw B	manschappengebouw	**	***	**	*	
Gebouw C	manschappengebouw	**	***	**	*	
Gebouw D	manschappengebouw	**	***	**	*	
Gebouw E	kantine en ketelhuis	**	***	**	*	
Gebouw F	officiershotel	**	***	**	*	
Gebouw G	munitiebunker	*	***	**	*	
Gebouw H	garage	*	***	**	*	

Advies voor toekomstige ontwikkelingen:

- Behoud van de gebouwen en het kazernekarakter moet leidend zijn bij nieuwe ontwikkelingen.
- Bij nieuwe ontwikkelingen moet de beleving van de centrale as hersteld worden. Bij herontwikkeling moeten de oude toegangen worden hersteld.

Bronnen: beschrijving RCE, internet